

**ВОБРАЗНА-СІМВАЛІЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ
КОЛЕРААБАЗНАЧЭННЯЎ У МОВЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА**

Анотацыя. У артыкуле разглядаюцца асаблівасці стварэння колеравай вобразнасці і сімволікі ў мове твораў Якуба Коласа праз выкарыстанне адмысловага прыёму колерапісу – колеравай гармоніі. Пададзена класіфікацыя колеравай гармоніі паводле колеракодаў і колеракампанентаў, апісаны механізм рэалізацыі эстэтычных установак аўтара, ахарактарызавана спецыфіка індывідуальна-аўтарскага бачання свету ў колеры.

Ключавыя словы: каларыстычная лексіка, каларонім, колеравая гармонія, колеракод, колераэлемент, колеракампанент, колерапіс.

Неад’емнай часткай практычна кожнага літаратурнага тэксту з’яўляецца лексіка са значэннем колеру, ці інакш, колераабзначэнні, каларонімы. Гэтыя словы могуць ужывацца ў большай або меншай ступені, але яны прысутнічаюць у вертыкальным кантэксце, уваходзяць у склад трыпаў, ствараюць яскравыя і запамінальныя малюнкi, выклікаюць розныя эмацыйныя рэакцыі. А «псіхалагічны аспект успрымання чалавекам колеру звязаны з культурнымі, светапогляднымі, эстэтычнымі традыцыямі асяроддзя, у якім вырас і сфарміраваўся чалавек, з яго мінулым досведам, памяццю, асацыятыўным характарам мыслення», – заўважае Я. Панамарова [5, с. 8]. Усебаковы аналіз колераабзначэнняў дазваляе асэнсаваць глыбінныя тэкставыя мікраструктуры, якія істотна пашыраюць семантычную прастору колеру. Але даследаванне асаблівасцяў стварэння вобразу, механізму рэалізацыі адмысловых мастацкіх прыёмаў павінна адбывацца з улікам жанравых адметнасцяў твора. Як правіла, вершаваныя, праязічныя і драматычныя тэксты характарызуюцца рознай частотнасцю мастацкіх прыёмаў, стылістычных фігур, дзе адным з кампанентаў выступае колеравая лексема. Тым не менш, кожны жанр уяўляе несумненную цікавасць для даследавання. Так, паэтычная мова, дзе колеравыя вобразы вызначаюцца асаблівай яскравасцю, асацыятыўнасцю, утрымліваюць элементы сімволікі і алегорыі, вымагае ад творцы перадачы колеру і яго адценняў у сціслай форме, з захаваннем неабходнага рытму і рыфмы паэтычнага радка. У праязічным жа тэксце пісьменнік мае большыя магчымасці ў плане выкарыстання каларыстычнай лексікі. Таму якраз у прозе мы назіраем разгорнутыя, часта па-мастацку дэталізаваныя апісанні. У драматычных творах каларонімы ў большай ступені падкрэсліваюць псіхічны стан персанажа, акцэнтуюць нашу ўвагу на нейкім фрагменце інтэр’еру.

Каларыстычная лексіка валодае істотным семантычным, сінтагматычным і выяўленчым патэнцыялам, спрыяе забеспячэнню эстэтычнага

дыялогу паміж пісьменнікам і чытачом. Аналіз структурна-семантычнай арганізацыі каларонімаў, прыёму колеравай гармоніі дапамагае выявіць індывідуальна-аўтарскую адметнасць ужывання адпаведных лексічных адзінак у мове літаратурных твораў, характар асацыятыўных сувязяў, якія пры гэтым узнікаюць, асэнсаванне спецыфіку вобразнага мыслення пісьменніка. Выкарыстанне аўтарам колеравай лексікі, творчае пераасэнсаванне яе семантычнага патэнцыялу з’яўляюцца важнымі элементамі дасягнення мастацкай вобразнасці і выразнасці.

Колер заўсёды з’яўляецца носбітам пэўнай інфармацыі, мае сэнсавы і пачуццёвы змест, сталыя сімвалічныя значэнні. Семантыка асноўных колераў склалася яшчэ ў дагістарычным грамадстве і з таго часу неістотна змянілася. Колер з’яўляецца сродкам спасціжэння рэчаіснасці, сродкам зносін людзей паміж сабой, сродкам пачуццёвага ўздзеяння на чалавека. На думку Л. Міронавай, «узнікае “мова колеру” – адметная знакавая сістэма, да вывучэння якой “можна прымяняць метадалогію семантыкі» [4, с. 15].

За словамі-колераабзначэннямі ў розных мовах стаіць шырокі інфармацыйны патэнцыял, які ўяўляе сабой складаную шматузроўневую сістэму. На працягу ўсёй сваёй гісторыі чалавек вывучаў розныя сімвалы, якія дапамагалі яму распазнаваць, разумець пэўную з’яву. Яны папярэдзвалі, накіроўвалі і інфармавалі чалавека ў той ці іншай галіне пазнання. Таму праблема існавання і функцыянавання каларонімаў у мове і свядомасці не можа абмяжоўвацца толькі вузкалінгвістычнымі даследаваннямі. Прырода колеру, яго феномен разглядаюцца і ў псіхалогіі, і ў філасофіі, і ў іншых сумежных з імі навук.

Багаты матэрыял для аналізу спецыфікі выкарыстання каларыстычнай лексікі ў мастацкім тэксце дае творчасць Якуба Коласа. Класік беларускай нацыянальнай літаратуры яскрава адлюстравана адметнасць бачання свету ў колеры беларускім этнасам, дасягнуўшы сапраўднай дасканаласці ў стварэнні адмысловых колеравых вобразаў.

Паспрабуем разгледзець вобразна-сімвалічны патэнцыял колераабзначэнняў коласаўскіх празаічных і паэтычных тэкстаў праз механізм стварэння прыёму колеравай гармоніі як надзвычай яскравага чынніка слоўнага жывапісу.

Колеравая гармонія з’яўляецца адным з найбольш важных кампанентаў індывідуальна-аўтарскага светабачання Якуба Коласа. Мэтанакіраванае спалучэнне абраных колераў стварае ў чытача адпаведны настрой, выклікае пэўныя пачуцці. Таму ўвага да асаблівасцяў пабудовы колеравай гармоніі дапамагае больш якасна правесці і аналіз твора, і лепш зразумець асобу аўтара.

Пад колеравай гармоніяй мы разумеем спалучэнне асобных каларонімаў у межах аднаго сказа (страфы), якія ў сукупнасці рэалізуюць станоўчую эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку.

Кожны асобны колер ураўнаважвае іншы, а два, разам узятыя, уплываюць на трэці, ствараючы яшчэ большую вобразнасць і выразнасць. На думку А. Зайцава, «мы ўспрымаем пэўнае ўпарадкаванае спалучэнне колераў як эстэтычна станоўчую сукупнасць, а ўсякую выпадковую камбінацыю характарызуем як адмоўную» [3, с. 91].

Аднак трэба мець на ўвазе, што і «выпадковая камбінацыя» часам можа ўспрымацца станоўча. Таму кантэкст заўсёды з'яўляецца галоўным крытэрыем пры вызначэнні гармоніі.

Расійскія мастацтвазнаўцы Б. Цяплоў і П. Шавараў прапанавалі ў свой час класіфікацыю з чатырох тыпаў колеравай гармоніі: 1) аднатонная, пабудаваная на адным галоўным колеры або групе блізкароднасных колераў; 2) палярная, пабудаваная на супастаўленні двух супрацьлеглых колераў; 3) трохколёрная, пабудаваная на супастаўленні трох асноўных колераў; 4) шматколёрная, калі пры вялікай разнастайнасці колераў нельга вылучыць галоўныя.

З пункту гледжання лексічнай каларыстыкі такая класіфікацыя небездакорная. Яна не ўлічвае магчымае семантычнае вар'іраванне каларонімаў. Таму намі прапануецца лінгвістычная класіфікацыя колеравай гармоніі: 1) *аднакодавая*, заснаваная на выкарыстанні розных колера-элементаў аднаго колеракода («залаты», «рыжы» – «жоўты»); 2) *двухкодавая*, заснаваная на выкарыстанні каларонімаў двух розных кодаў («чырвоны» – «белы»); 3) *шматкодавая*, якая пабудавана на ўжыванні каларонімаў трох, чатырох і больш розных кодаў («чырвоны» – «жоўты» – «белы» і інш.). Пры гэтым пад увагу бярэцца і колькасць кампанентаў, якія складаюць пэўны колеракод.

Колеравая гармонія ўваходзіць у якасці аднаго з мастацкіх прыёмаў у сістэму коласаўскага колерапісу. Аўтар спалучае колеры ў адпаведнасці з уласным эстэтычным густам, ставіць побач розныя каларонімы ў залежнасці ад канкрэтных мастацкіх задач. Між тым «законы колеру невыказальна цудоўныя менавіта таму, што яны невыпадковыя», – адзначае Ван Гог [2, с. 217]. Гэта невыпадковасць і дазваляе гаварыць пра асаблівасці індывідуальна-аўтарскага бачання свету ў колеры, паказвае на сувязь з рэчаіснасцю, характарызуе каларыстыку прыроды.

На падставе аналізу твораў Якуба Коласа можна вылучыць чатыры тыпы колеравай гармоніі: аднакодавы, двухкодавы, трохкодавы і чатырохкодавы. Далей мы разгледзім асаблівасці выкарыстання пісьменнікам

аднакодавай гармоніі, якая будзецца на спалучэнні двух каларонімаў аднаго колеракода.

Колеракод «**белы**».

1. *Ляжала шынка, як падушка, // Румяна-белая пампушка... // А ніз бялюткі, паркалёвы* («Новая зямля»). 2. *Тут сыр, як першы снег бялюткі, // Каўбас прыемнейшыя скруткі, // Што толькі ёсць у Беларусі* (Тамсама). 3. *Срэбраводныя дажджавыя ніці густа-густа звісалі з хмар і белым невадам паплылі над зямлёй* («З боку жыцця»). 4. *На сцяне вісеў партрэт міністра шляхоў зносін, але Блок, здавалася, касаваў яго... кароткаю, але шырокаю барадою, у якой прабіваліся срэбныя ніці сівізны* («На ростанях»).

У першым мікракантэксце аўтар спалучае каларонім з адценнем белага колеру (няпоўная ступень светлавой насычанасці) і каларонім з найвышэйшай ступенню. Далей – колеравую лексему з уласным складаным назоўнікам, дзе першая частка – слова «белы». Складаны прыметнік «срэбраводны», першая частка якога – колеравая лексема са значэннем «з бліскуча-белым адлівам», спалучаецца з уласнакаларонімам «белы». Больш складаная паводле структуры гармонія ў апошнім мікракантэксце. Тут аўтар не ўжывае кодавы каларонім, а толькі яго элементы: «срэбны» і «сівізна». Такі тып гармоніі трэба лічыць двухкампанентным, паколькі яе (гармонію) складаюць два колераэлементы (кампаненты).

Колеракод «**чырвоны**».

1. *Агнявыя валаконцы // Ткуцца ў шоўк чырвоны...* («Усход сонца»). 2. *Ёсць характэрнае ў гэтых зімах... // Калі ў агністым мароз троне, // У крывава-багравай заслоне* («Новая зямля»).

Колераэлемент «агнявы» мае значэнне «ярка-чырвоны». «Багровы» азначае «густа-чырвоны, пурпуровы». Такія спалучэнні ў межах аднаго колеракода з пункту гледжання семантыкі дастаткова складаныя. У разгорнутым выглядзе дадзеныя гармоніі могуць быць запісаныя як «ярка-чырвоны» – «чырвоны» і «ярка-чырвоны» – «ярка-чырвоны – густа-чырвоны».

Колеравая гармонія колеракода «чырвоны» больш складаная ў параўнанні з кодам «белы». Гэта часткова тлумачыцца тым, што «чырвоны» – спектральны каларонім і мае значную колькасць колераэлементаў. Да таго ж адценні чырвонага колеру валодаюць вялікімі выяўленчымі магчымасцямі. Яны выкарыстоўваюцца пры апісанні пейзажу, партрэтнай характарыстыцы персанажа, могуць ілюстраваць эмацыянальна-псіхічны стан героя, а таксама ўваходзіць у склад параўнанняў, мета-

фар і іншых стылістычных фігур. Як заўважае М. Жэпіньска, «колеры вогненна-чырвоныя, палымяныя... узвышаюць душу» [6, с. 236], г. зн. рэалізуюць пераважна станоўчую эмацыянальную афарбоўку.

Колеракод «жоўты».

1. ...*Крынічкі беражкі... Ззяе золата жоўтых пяскоў* («Крыніца»).
2. *Броўны ў сценах вельмі ладны: // Шырокі, роўны, без прыточак, // І жоўценькі, як той жаўточак* («Новая зямля»).

Двухкампанентная аднакодавая гармонія «залаты» («бліскача-жоўты») – «жоўты» ўскладнена люксонімам «ззяць» («ярка свяціць»). Светлавая лексема дадае гармоніі больш выразнасці: жоўты колер як самы светлы ў спектры дапаўняецца такім жа люксонімам, што стварае асабліва радасны настрой.

У другім мікракантэксте даволі рэдкі характар гармоніі, што пабудавана на спалучэнні кодавых каларонімаў, адзін з якіх мае значэнне суб'ектыўнай ацэнкі, а другі выступае ў якасці параўнання.

Адзначаныя гармоніі заключаюць у сабе высокі ўзровень эмацыянальнай афарбоўкі. Паводле М. Жэпіньскай, «жоўты і залаты колеры – ясныя, даюць радасць і весялоць» [6, с. 236], адначасова ствараючы выразнасць і запамінальнасць апісанага.

Колеракод «зялёны».

1. *Шумяць зялёныя прысады, // Рунеюць травы ў паплавах* («Рыбакова хата»). 2. *Усталявалася вясна. // Дубы зялёны плашч адзелі, // І зарунела ярына* (Тамсама).

Значэнне калароніма-дзеяслова «рунець» у абодвух выпадках неаднолькавае. Ён адпаведна рэалізуе семы «вылучацца зялёным колерам» і «ўзыходзячы, зелянець». Тут характар сем рэгламентуецца кантэкстам. Прычым у апошнім выпадку каларонім можа выкарыстоўвацца толькі ў строга акрэсленых дыстрыбуцыйных умовах: калі гаворка ідзе пра пасевы. Аўтар гарманічна спалучае ўласна прымету і прымету дзеяння. Можна меркаваць, што дадзены колеракод не ўключае ў сваю структуру разнастайных адценняў, а абазначае толькі адзін колер – «зялёны». У Коласа «зялёны» – чыста зямны колер. Гэта афарбоўка травы, дрэў і да т. п. Тут, відавочна, захоўваецца пераемнасць хрысціянскіх традыцый, бо зялёны колер у хрысціян лічыўся сімвалам вясенняга абнаўлення. Ён супрацьстаіць «велічным колерам – пурпуроваму, залатому, блакітнаму», – заўважае даследчык эстэтыкі В. Бычкоў [1, с. 105].

Аналіз паказвае, што аднакодавая колеравая гармонія ў творах Коласа складаецца, як правіла, з двух кампанентаў. Гарманічнае спалучэнне можа мець больш ці менш складаную структуру. Нехарактэрнай

уяўляецца гармонія, калі колеракод не ўключае ў сябе дадатковых адценняў («зялёны»). У гэтым выпадку змяняецца эмацыянальны эфект гарманічнага спалучэння, г. зн. такая гармонія ўспрымаецца намі як менш выразная.

Такім чынам, праведзенае даследаванне паказвае, што прыём колеравай гармоніі з'яўляецца адным з найбольш істотных элементаў колерапісу ў творах Якуба Коласа і мае сапраўды вялікі вобразна-сімвалічны патэнцыял. Гарманічныя спалучэнні, выкарыстаныя аўтарам, разнастайныя па сваёй структуры. Найбольш частотная група – двухкодавая гармонія. У залежнасці ад характару камбінацыі гармоніі могуць быць рознакампанентныя. Па сутнасці ўсе коласаўскія гарманічныя камбінацыі характарызуюцца незвычайнай вобразнасцю і маляўнічасцю. Ужыванне розных колераэлементаў аднаго кода ў межах мікракантэксту дае магчымасць не толькі перадаць найтанчэйшыя колеравыя адценні, але і аўтарскае захапленне той ці іншай з'явай (*Агнявыя валаконцы // Ткуцца ў шоўк чырвоны; Калі ў агністым мароз троне, // У крывава-багравай заслоне; Ззяе золата жоўтых пяскоў; Шумяць зялёныя прысады, // Рунеюць травы ў наплавах; Дубы зялёны плашч адзелі, // І зарунела ярына*).

Можна сцвярджаць, што праз прыём колеравай гармоніі Колас раскрыў надзвычай багаты вобразна-сімвалічны патэнцыял каларыстычнай лексікі, прадэманстравалі непаўторную манеру пісьма і выразную адметнасць колераўспрымання.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бычков, В. В. Византийская эстетика: теоретические проблемы. – М.: Искусство, 1977. – 199 с.
2. Ван Гог, В. Письма / пер. П. В. Мелковой. – Л.: М.: Искусство, 1966. – 602 с.
3. Зайцев, А. С. Наука о цвете и живопись. – М.: Искусство, 1986. – 159 с.
4. Миронава, Л. Н. Учение о цвете. – Мн., 1986.
5. Пономарёва, Е. С. Цвет в интерьере. – Мн., 1984.
6. Rzepińska, M. Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1970. – 359 s.